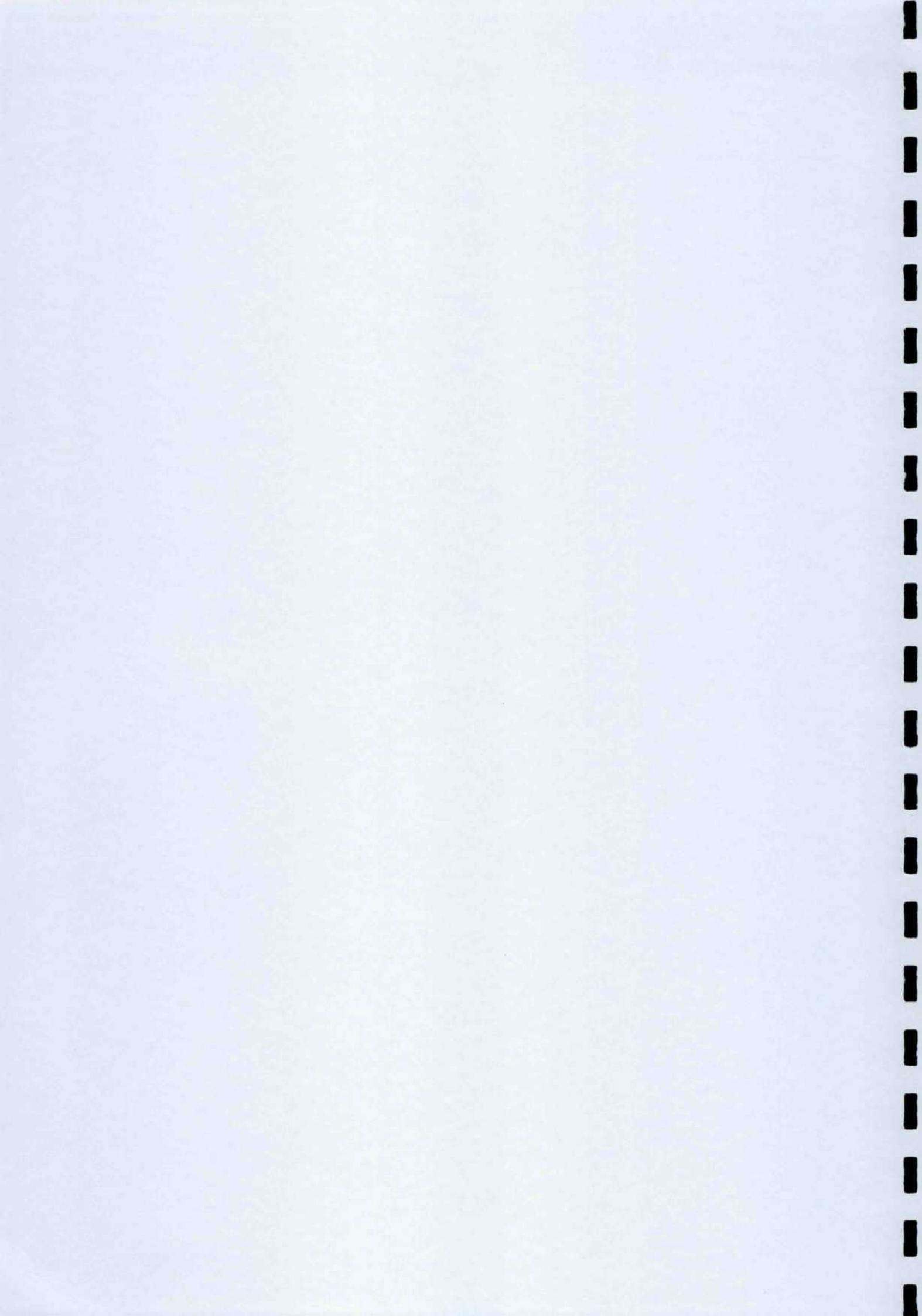


# Z B O R N Í K

MEDZINÁRODNÉ SYMPÓZIUM BIB '95  
BIENÁLE ILUSTRÁCIÍ BRATISLAVA '95



**TÉMA:**  
Ilustrácia ako tovar  
- jej umelecká hodnota  
a miesto na súčasnom knižnom trhu

Medzinárodné sympóziium BIB '95

9. september 1995, Bratislava, Slovensko





## MEDZINÁRODNÉ SYMPÓZIUM BIB '95

**TÉMA:** Ilustrácia ako tovar - jej umelecká hodnota  
a miesto na súčasnom knižnom trhu

**PODTÉMA:** Obraz v knihe - obraz v animovanom filme

- |           |                                       |   |
|-----------|---------------------------------------|---|
| <b>3</b>  | Daniel Hevier<br>Slovensko            | Alica v supermarkete                            |
| <b>7</b>  | Oľga Kondaková<br>Rusko               | Ruská ilustrácia detskej knihy<br>ako tovar     |
| <b>21</b> | Lubomír Krátky<br>Slovensko           | Poznámka na margo knihy pre deti                |
| <b>25</b> | Blanka Stehlíková:<br>Česká republika | K téme sympózia                                 |
| <b>33</b> | Maria Jose Sottomayor<br>Portugalsko  | Ilustrácia ako tovar.<br>Situácia v Portugalsku |
| <b>39</b> | Frederic Clément<br>Francúzsko        |   |

## ÚVODOM

Zborník Bienále ilustrácií Bratislava 1995, vychádza v podobe, na akú nie sme zvyknutí. Je to však len dočasne. Prvá časť zborníka obsahuje príspevky, ktoré odzneli na medzinárodnom sympóziu BIB '95 v slovenskom resp. českom jazyku a sú zredigované. Druhá časť zborníka obsahuje prednášky, ktoré odzneli na sympóziu v anglickom resp. francúzskom jazyku. Táto cudzojazyčná časť je bez redakčného zásahu, to znamená, že sú prednášky uverejnené v takej podobe, ako boli organizátorom BIB predložené autormi.

Medzinárodné sympóziu BIB '95 sa konalo na tému **Ilustrácia ako tovar - jej umelecká hodnota a miesto na súčasnom knižnom trhu**. Táto téma vyplynula zo všeobecného poznania neradostnej skutočnosti súčasného knižného trhu v oblasti detskej knihy. Knižné pulty, pri ktorých ilustrácie sa len v malom množstve dostanú na výstavy umeleckých ilustrácií a nášho BIB-u. Prednášky na tomto sympóziu sa zamýšľajú prečo je to tak, a čo robiť, aby tomu bolo inak. Je však potešiteľné, že je stále množstvo vynikajúcich umelcov-ilustrátorov, ktorí na detskú knihu nezanevrelí. A robia ju pre radosť sebe aj deťom. BIB '95 to dokázal a sympóziu dalo priestor pre zasvätené slová ilustrátorov; poľského umelca Josefa Wilkoña, francúzskeho ilustrátora Frederica Clémenta, ruského výtvarníka Nikolaja Popova a talianskeho umelca Lorenza Mattotího. V našom zborníku je uverejnený len jeden príspevok Fr. Clémenta, nakoľko ostatní menovaní nemali svoje vystúpenia napísané.

Prvá časť zborníka obsahuje prednášky PhDr. Blanky Stehlíkovej, poprednej českej výtvarnej teoretičky, slovenského spisovateľa Daniela Heviera, portugalskej ilustrátorky M. J. Sottomayorovej a ruskej teoretičky a vydavateľky Oľgy Kondakovej v slovenskom, resp. českom jazyku.

Druhá časť obsahuje už spomenutý príspevok Fr. Clémenta, prednášku poprednej talianskej špecialistky na výtvarné umenia Carly Poesiovej, nemeckej výtvarníčky Binette Schroederovej a belgickej špecialistky na detskú knihu Greet Spaenovej.

Pred tridsiatimi rokmi sme hovorili na sympóziu o ilustrácii ako umeleckom diele, dnes hovoríme o ilustrácii ako tovare. „Sotva niekto pochybuje o hodnote výchovy umením. Kto teda kultivuje umenie, kultivuje ľudstvo“ (Prof. Klaus Doderer, Nemecko, na sympóziu BIB 1967).

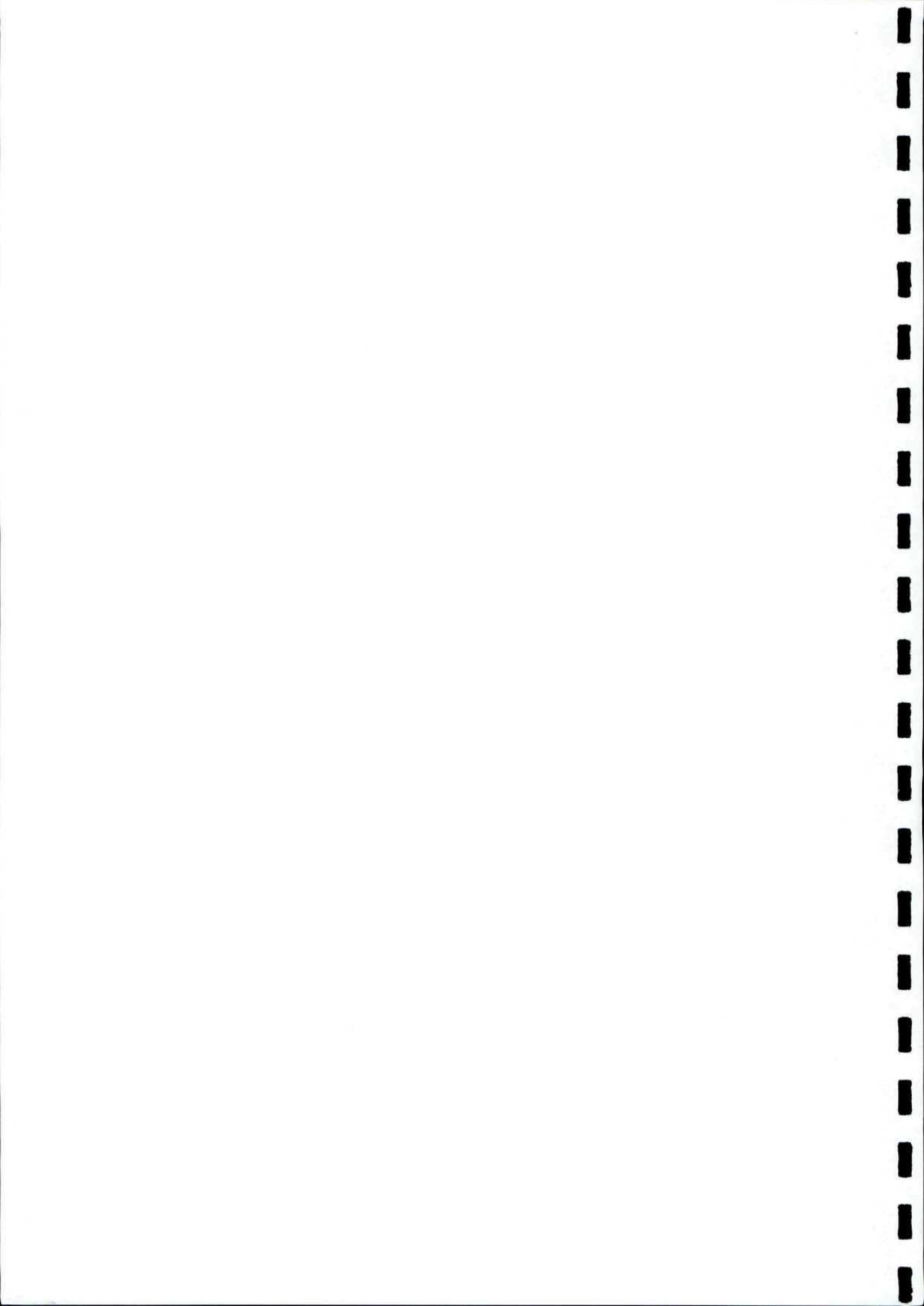
Sme radi, že naším sympóziom prispievame k tejto kultivácii ľudskosti.

V Bratislave 20. septembra 1996

Anna Horváthová, hist. umenia

vedecká tajomníčka sympózia

zostavovateľka zborníka





Daniel Hevier

Slovensko

## ALICA V SUPERMARKETE

**N**eviem, či moja kvalifikácia (absolvent vysokoškolského štúdia etiky, editor, šéfeditor, majiteľ vydavateľstva, autor, rodič a knihoholik) je dostatočná na toto fórum. Ak nie, berte, prosím, týchto niekoľko poznámok ako názory človeka, ktorý sa s témou dnešného sympózia Ilustrácia ako tovar dobrovoľne, rád a s potešením trápi dobrých dvadsaťpäť rokov.

Beriem vymedzenie dnešného sympózia ako rýdzo teoretické, účelové, abstrahujúce, pretože ilustrácia, resp. knižná ilustrácia a ešte presnejšie knižná ilustrácia pre deti a mládež, je iba jednou vrstvou tvoriace knihu. Ako je známe, tým ďalším sú text, grafická úprava, obálka, formát, druh a gramáž papiera, typ a veľkosť písma, literárny žáner, ale aj také nedefinované a niekedy iracionálne prvky, akými sú meno autora, krajina pôvodu, povest' vydavateľstva a ďalších N faktorov.

Videl som však priveľa vydavateľských rokovaní, rozhodoval som sa veľa krát, či sa mi tá-ktorá kniha páči, či ju kúpim sebe alebo svojim deťom, či mi konkrétny ilustrátor vyhovuje ako autorovi alebo vydavateľovi, aby som vedel, že ilustrácia v detskej knihe je až na prvom mieste.

Obrázok bol totiž pri detsve tohto ľudstva rovnako ako v destve každého z nás prítomný nesmierne intenzívne. A dnes žijeme v dobe, ktorú mám niekedy pokušenie nazvať éra povrchnej vizuality. Vizuality, ktorá nahrádza tvary, línie, farby umelými. Reklama, móda, priemyselný desing, masová kultúra, televízia, video, počítačová oblasť, šport, automobilizmus sú vonkajšími prejavmi umelej vizuality, ktorá sa čoraz viac začína odtŕhať od svojho pragmatického základu, stáva sa základným fenoménom, ba dokonca nadobúda prejavy individuálnej či kolektívnej drogy (za všetky formy spo-meňme iba závislosť na hracích automatoch alebo sledovanie televízie).

Táto vizualita určená na povrchné vnímanie a podvedomé prijímanie, vizualita, ktorá obsahuje širšiu a dokonalejšiu škálu prvkov ako dokonca príroda, je veľmi pôsobivá, intenzívna a - nebespečná.

Pre každého dospelého či malého človeka potom môže byť návšteva supermarketu, ktorý je na vysokej dizajnerskej úrovni, silnejším vizuálnym i emocionálnym zážitkom ako pobyt v prírode.

Týmto dlhším úvodom som chcel vymedziť úlohy knihy i samotnej knižnej ilustrácie, pretože sa mi čoraz väčšmi zdá, že úloha a zároveň šanca na prežitie je u oboch rovnaká: stať sa protipólom kolektívnej, masovej produkcie a poskytnúť detskému príjemcovi intímny priestor, azyl pre imaginatívnosť, kreativitu, rozvíjanie morálnych návykov, logické myslenie a pod.

(Ak hovorím o knihe, mám na mysli archaickú predstavu knihy v bradburyovskom zmysle - knihu ako nositeľa istého ľudského posolstva, nie priemyselne písané a ilustrované, vyrábané, predávané a šrotované produkty).

Téma dnešného sympózia nám však tvrdí, že ilustrácia, a teda aj kniha je tovarom. Illustration as goods. V tomto prípade by som tento názov doplnil: Illustration as dood goods. Ilustrácia ako dobrý, kvalitný, hodnotný tovar.

Ilustrácia takto chápaná musí potom obsahovať celý rad vnútorných kvalít, neraz i protirečivých: musí byť prísne účelová a zároveň slobodná, musí byť individuálnym členom širšieho teamu, musí v nej byť obsahovo i formálne redukovaná a zároveň explozívne, musí mať výtvarné hodnoty a zároveň ich nesmie absolutizovať, musí, musí - nesmie, nesmie ...V názoroch a prienikoch obmedzení a ambícií sa rodí jedinečná možnosť súčasnej ilustrácie pre deti a mládež.

Súčasná ilustrácia všeobecne môže byť dnes (pri existujúcich technických, polygrafických, komunikačných možnostiach) magnetom, ktorý pritiahne detského vzdelaného analfabeta ku knihe a ktorá vráti knihe miesto, aké jej v histórii ľudstva doteraz patrilo.

Pravdaže, toto sa môže odohrať za podmienok, že ilustrácia nepodľahne všeobecnému trendu javu, ktorý som nazval povrchná vizualita. Že prijme napríklad ponuky komputerizácie len prísne výberovo, že predmety z reklamy, priemyselného dizajnu, zábavného

priemyslu dokáže reinterpretovať, že bude jednoducho vytvárať - opakujem to znova - intímny priestor pre osobnosť (dieťaťa).

Tento intímny priestor, paradoxne a praktvápivo nemusia vždy vytvoriť vysoké artistné, profesionálne zvládnuté ilustrátorské prejavy, ktoré poznáme z výstav, BIBov a produkcie piatich-šiestich vydavateľstiev vo svete. Nemôže ho však vytvoriť ani úpadková priemyselná výroba ilustrácií typu Disneyho, keď sa pôvodný maliarsky, autorský rukopis rozmení v rukách stoviek anonymných ilustrátorských remeselníkov. Nemôže ho vytvoriť ani počítačová grafická technika sama osebe.

Antoine de Saint-Exupéry bol, prísne vzaté, trefotriedny kresliar, ale jeho ilustrácie k Malému princovi sa už prestali brať ako autorská výstrednosť a knižná kuriozita.

Zobral som tento výnimočný príklad, aby som danú tematiku ešte väčšmi vyhrotil: oblasť knižnej ilustrácie pre deti a mládež je územím, na ktorom nemôže postaviť svoj stan hocikto. Vynikajúci maliar, precízny grafik, skvelý knižný dizajnér, dokonalý fotograf, zručný kresliar môžu byť absolútne nepoužiteľní pre túto oblasť, ak im bude chýbať schopnosť a ochota vytvárať vizuálnu intimitu.

Vo chvíli, keď som začal písať svoj príspevok, vysielalo rádio REGTIME poslucháčsku reláciu, v ktorej dospelí, ale ešte stále mladí poslucháči debatovali s moderátorom na tému ROZPRÁVKY. Niekoľkokrát tam zaznel takýto názor: keď som bol dieťa, nemal som rád Andersenove rozprávky. Prečo? pýta sa moderátor. A odpoveď znela: Báľ som sa ilustrácií.

Vo svete, v ktorom si môžeme vyberať, či skôr nevyberať, čoho sa báť skôr, ilustrácia, kniha, umenie by nemali obsahovať túto možnosť.

Súčasná kniha pre deti a mládež by mala byť súkromnou, teplou Altamirou, kde si jej obyvatelia môžu v nenáhľivom plynutí času pozerať znaky, kresby, línie, farby tvoriace správu o ich živote.

V dnešnom čase reálnych a psychických vojen, kolapsov krajín i jednotlivcov, v organizovanom mámení zmyslov, musíme my všetci, ktorí ešte veríme, že kniha sa dá zachrániť aj pre ďalšie generácie (a viete dobre, že takýchto ľudí čoraz väčšmi ubúda) urobiť pre toto oveľa viac, ako je v silách jednotlivca. Nemáme na to už veľa času.



Oľga Kondakova

Rusko

## RUSKÁ ILUSTRÁCIA DETSKEJ KNIHY AKO TOVAR

**P**roblém ilustrácie detskej knihy ako obchodného tovaru sa na prvý pohľad zdá byť problémom lokálnym a malým v porovnaní s naliehavými globálnymi problémami, ktoré sa objavili v dôsledku historickej kataklizmy - rozpadu sovietskeho impéria. Tento problém je však zrkadlom zákonov, ktoré vládli v jedinečnom autoritatívnom systéme centrálného plánovania, ktoré vytvorili základ politického a ekonomického systému impéria a v konečnom dôsledku viedli k jeho kolapsu. Preto formulácia tohto problému ďaleko presahuje čisto akademický záujem a jeho riešenie môže mať zásadný praktický význam.

Problém nie je jednoduchý ani lokálny. Dá sa posudzovať z rôznych aspektov a zahŕňa v sebe mnoho problémov týkajúcich sa financovania, tvorby a realizácie ilustrovanej literatúry pre deti. V kontexte Ruska treba problém formulovať s ohľadom na historické a futurologické aspekty, pretože proces premeny jedného politického a ekonomického systému v druhý tu prebieha takou rýchlosťou, že sa možno práve nachádzame v zlomovom okamihu tejto premeny.

Prvou otázkou je, či ruská ilustrácia bola, alebo nebola obchodným artiklom aj v období stagnácie systému a či niekto tento aspekt už formuloval a vyvodil z neho praktické dôsledky. Začíname od konca: áno, našli sa vydavateľské spoločnosti, ktoré problém formulovali a hľadali východiská. Patrílo medzi ne nemecké vydavateľstvo J.F. Schreiber, talianska firma Happy Books, britská spoločnosť Hamish Hamilton ako aj celozväzová autorská agentúra (VAAP), ktorá sa podieľala na vydávaní ruských kníh v zahraničí a získavala až 90% honorárov na svoj a štátny účet. Medzi tieto



nemôže predávať svoju inšpiráciu, ale môže predávať svoje rukopisy, platí v podmienkach dvadsiateho storočia v obmene, že umelec nemôže predávať svoju inšpiráciu, ale musí predávať svoje rukopisy. V období totality bol samotný štát "kupcom rukopisov" spisovateľov a ilustrátorov kníh pre deti, čo bolo príčinou, že v tejto oblasti našlo útočisko množstvo autorov.

Teraz sa pokúsme objasniť ekonomické dôvody vysokej umeleckej úrovne sovietskej knižnej ilustrácie. Boli nasledujúce:

1. Sovietska moc mala v obľube deti. "Deti sú v našej krajine jedinou privilegovanou triedou", bol často opakovaný demagogický slogan a vyplývali z neho dva praktické dôsledky: ustanovil sa nespochybniteľný princíp financovania detskej literatúry z rozpočtov zdrojov a proces jej tvorby a výroby sa maximálne centralizoval. Mamutí vydavateľa Detskaja literatura s ročnou plánovanou produkciou 600 miliónov výtlačkov a 528 titulov, relatívne menšie vydavateľstvo Malyš, leningradská pobočka Detskej literatúry a ešte zopár nešpecializovaných vydavateľstiev - to boli jediné vydavateľstvá oprávnené produkovať detské knihy.
2. Honoráre vyplácané ilustrátorom všetkými týmito vydavateľstvami boli presne určené štátom vydaným dokumentom, nazvaným "Honorárový sadzobník".

Pomerne vysoké honoráre zohrali pozitívnu úlohu pri zvyšovaní kvality ruskej knižnej ilustrácie. Toto posledné tvrdenie si vyžaduje vysvetlenie:

Na jednej strane bola ekonomická situácia ruských výtvarníkov v období totality veľmi zlá, ale v relatívnom meradle bola celkom dobrá. Bola zlá preto, lebo v tom čase v Rusku neexistoval trh s umením. Súkromné osoby nekupovali obrazy, hranice štátu boli uzavreté, výtvarníci si nemohli zarábať predajom svojich diel. Na druhej strane štát nakupoval umelecké diela pre múzeá, kluby, hotely, štátne majetky a niekedy len na sklad. Nakupovalo sa centralizovane prostredníctvom niekoľkých organizácií. Napríklad Zväz výtvarníkov býval ročne dotovaný sumou 10 miliónov rubľov na nákup umeleckých diel, čo bola v tom čase pomerne vysoká suma. O niečo menšie, ale tiež značné sumy boli na nákup prideľované aj ministerstvu kultúry, Treťjakovskej galérii a ďalším organizáciám. Avšak výber a cena nakupova-

ných umeleckých diel závisel na ideológii (čím väčšmi sa umelecké dielo blížilo socialistickému realizmu, tým vyššia bola jeho nákupná cena). Okrem toho sa nákup riadil pravidlami, ktoré určovala akási mafia. Štát v prvom rade nakupoval diela tých, ktorí zastávali vysoké oficiálne posty, ďalej od zaslúžilých a národných umelcov, nositeľov vyznamenaní, prominentných funkcionárov umeleckých zväzov, členov výberových komisií a ich príbuzných a priateľov. Výtvarníci z tejto skupiny ľudí nikdy netrpeli materiálnou núdzou. Trpelo ňou však zvyšných 90% umelcov. To bolo dôvodom, prečo sa tvorba knižnej ilustrácie považovala medzi výtvarníkmi za jeden z čestných prostriedkov na prežitie. Honoráre vyplácané za ilustrácie umožňovali výtvarníkom v porovnaní so sovietskym štandardom pohodlný život. V rokoch 1970-1980 dosahoval priemerný honorár za väčší cyklus knižných ilustrácií sumu 10-15 tisíc rubľov. Keď vezmeme do úvahy, že priemerný mesačný plat profesora alebo kvalifikovaného robotníka bol 350-450 rubľov, vychádza nám, že z takéhto honorára mohol výtvarník žiť poldruha až dva roky a popri práci na ďalšom ilustračnom cykle sa mohol venovať napríklad voľnej maľbe. Preto nie je žiadna náhoda, že práve tvorba detskej knižnej ilustrácie zabezpečovala živobytie a popritom príležitosť zdokonaľovať sa v majstrovstve voľnej maľby takým uznávaným avangardným výtvarníkom ako I. Kabakov, E. Bulatov, O. Vasiljev, B. Jankilevskij, F. Goročovskij a ďalší.

Stojí za zmienku, že tieto honoráre boli vysoké nielen na sovietske pomery, ale boli porovnateľné aj s odmenou za prácu knižných ilustrátorov v západoeurópskych krajinách. Pokiaľ je mi známe, priemerný honorár ilustrátora v západnej Európe nebol omnoho vyšší než priemerné platy pracovníkov v iných profesiách. Možno aj to bolo príčinou, prečo bolo mnoho západoeurópskych knižných titulov ilustrovaných narýchlo alebo nie najlepšimi ilustrátormi.

3. Ďalšia príčina vysokej kvality ruskej knižnej ilustrácie vyplýva zo samotného princípu supercentralizovanej moci, ktorý bol charakteristický pre sovietsky systém ako celok. Výrobné aktivity v tomto systéme boli plánované a nepodriaďovali sa žiadnym ekonomickým zákonom. Preto na prácu vydavateľov nemala ekonomická efektívnosť realizovanej produkcie žiadny vplyv.



Problémy financovania vydávaných kníh, ich komerčného uplatnenia, predaja, výrobných nákladov, predajných cien a kvality tlače sa vôbec netýkali riaditeľa vydavateľstva, šéfredaktora ani výtvarného redaktora. Výtvarný redaktor nekráčaľ po zemi, ale "vznášal sa na oblohe čistého umenia". Ako absolútna autorita bol zodpovedný za ideologický obsah, trošku za umeleckú kvalitu a za nič iné.

Bolo to dobré, alebo zlé? Bolo to dobre, keď sa v tridsiatych rokoch stal výtvarným šéfredaktorom (na poste konzultanta) leningradskej pobočky vydavateľstva Detskaja literatura V. Lebedev, jeden z najuznávanejších avangardných výtvarníkov. Zhromaždil okolo seba skupinu brilantných výtvarníkov, ako V. Konaševič, D. Mitrokin, N. Tyrsu, E. Charušin, V. Kurdov, J. Vaznecov a spojil ich inšpiratívnu tvorbu do jediného prúdu s prácou talentovaných spisovateľov ako S. Mašak, K. Čukovskij, D. Karms, A. Vedenskij, J. Švarc, B. Žitkov a ďalší. Lebedev založil ruskú školu detskej knižnej ilustrácie sovietskeho obdobia, školu takej príťažlivej sily, že dodnes ovplyvňuje tvorbu ruských knižných ilustrátorov.

Nemalo by sa zabudnúť na to, že táto škola sa vytvorila v období, keď básnici a spisovatelia nemohli v noci pokojne spať. Ich nespavosť však nebola spôsobená inšpiráciou. Každú noc čakali, kedy ich odvezie "čierna Mária" z ich domovov na mučenie a popravu. A život detí, pre ktoré títo výtvarníci a básnici tvorili knihy, bol čoraz biednejší. Bolo to v čase, keď 7. apríla 1935 Ústredný výbor KSSZ a Výbor ľudových komisárov prijal z iniciatívy J. V. Stalina "najväčšieho priateľa detí" výnos o trestnej zodpovednosti detí od veku 12 rokov. Po popravách ich otcov sa deti bez domova proti svojej vôli stávali zlodejmi a potom ich poslali za mreže a často ich zastrelili. Počas Veľkej vlasteneckej vojny boli deti, ktoré zmeškali do práce o 15 minút alebo si zobrali z družstevného poľa jediný zemiak, odsúdené na desať rokov väzenia. Len Rusi vedia, čo to je ruské väzenie a len jediný človek - Franz Kafka - to bol schopný vykresliť pomocou svojej obrazotvornosti. A keď myslím na situáciu, v akej títo výtvarníci, naši predchodcovia, tvorili svoje jemné ilustrácie, viem, že človek má v sebe toľko inšpirácie a čistoty, že dokáže prežiť aj v takýchto situáciách pripomínajúcich nočnú moru. Začínam si myslieť, že sme nestratili Božiu lásku.

Bolo to však obdobie tridsiatich rokov, keď ešte prílivová vlna ruského kontemplatívneho avangardizmu celkom neupadla. Bola však nahradená celkom novými javmi a celkom novými ľuďmi.

Teraz by som mohla vymenovať zoznam výtvarných šéfredaktorov neskoršieho obdobia, ktorých pôsobenie možno tiež hodnotiť ako jedinečný jav, keď už pre nič iné, aspoň pre dĺžku ich pôsobenia vo funkcii (v jednom prípade to bolo štyridsať rokov) a pre rozsah ich administratívnych právomocí, ktorý bol taký obrovský, že na ich vrtochoch závisela nielen tvorivá práca mnohých spisovateľov a výtvarníkov, ale aj ich život. Tak, ako to bolo v našej krajine vo všetkých ostatných oblastiach života, aj tu bola táto autorita absolútne neobmedzená a imúnna voči zodpovednosti. Takúto neobmedzenú právomoc však nemali len výtvarní šéfredaktori zodpovední za ilustrácie. V ZSSR existoval nomenklatúrny post, ktorý je pre ľudí zo Západu celkom nepochopiteľný. Je to post umeleckého riaditeľa Štátneho výboru pre tlač. Človek na tomto poste bol v podstate dozorcom nad všetkými knižnými ilustráciami, ktoré boli vytvorené na jednej šestine zemskej súše. Je paradoxom, že tento post bol takmer dvadsať rokov obsadený človekom, ktorý nebol ani výtvarným umelcom, ani odborníkom v tejto oblasti. Bola ešte ďalšia sféra koncentrácie právomoci: poloverejné zoskupenie zložené z umelcov, ktorí boli vlastníckmi akýchsi štátnych osvedčení o vlastnej nesmrteľnosti. Títo ľudia však nemali až také právomoci, skôr sa ich snažili získať, pretože vlastníctvo týchto osvedčení prinášalo ich majiteľom fantastické výhody.

Ak zhrniem všetko vyššie povedané, dovoľm si tvrdiť, že tak ako vo všetkých ostatných oblastiach národného hospodárstva ZSSR, aj oblasť detskej knižnej ilustrácie mala svoju vlastnú inštitúciu s neobmedzenými právomocami imúnnymi voči ekonomickej zodpovednosti. Činnosť tejto inštitúcie extrémne komplikovala normálny tvorivý život umelcov. Mnohí z nich, väčšinou mladí výtvarníci, sa tejto situácii nedokázali prispôbiť a cítiac, že ich talent sa nebude môcť realizovať, podľa ruskej tradície sa stali pijanmi alebo dokonca spáchali samovraždu. Na druhej strane však táto inštitúcia priniesla aj niekoľko pozitívnych aspektov. Ignorovanie ekonomických zákonitostí a nebranie ohľadu na zisk pri vydavateľských aktivitách v mnohých prípadoch umožnilo vydať práce mladých nádejných výtvarníkov a publikovať knihy s ilustráciami, ktoré boli ozaj-

stnými umeleckými dielami, napriek tomu, že nekonvenovali masovému vkusu. Takto sa podarilo zabrániť prevahe cukrového štýlu a primitivizácie sovietskej detskej knižnej ilustrácie.

Posledný aspekt problému knižnej ilustrácie ako tovaru sa dotýka štátnej cenotvorby v oblasti detskej literatúry. Prísne predpisy, ktoré v ZSSR existovali pre cenotvorbu sa nesmeli porušiť za žiadnych okolností. Cieľom týchto predpisov bolo umožniť každému pracujúcemu kúpiť svojim deťom akékoľvek knihy v akomkoľvek počte. V roku 1988 stála farebná knižka malého formátu 5 kopejok a kniha veľkého formátu s vyše desiatimi ilustráciami od 1 do 2,30 rubľa. Minimálny plat robotníka vo výške 80 rubľov stačil na zakúpenie 1600 knižiek malého formátu alebo 50 veľkých kníh, teda prakticky vystačil na zakúpenie celej menšej knižnice. Priemerný plat lepšie platených ľudí bol 450 rubľov a dalo sa z neho kúpiť 9000 knižiek malého a 400 kníh veľkého formátu; to už bola knižnica strednej veľkosti.

Skutočnosť však nebola taká ružová, ako by to mohlo vyzerať podľa predpisov pre cenotvorbu. Predovšetkým značná časť kníh bola nepredajná napriek svojej nízkej cene. Tieto knihy rozprávali deťom príbehy o "ujovi Leninovi", o pionierovi Pavlikovi Morozovovi, ktorý oklamal svojho otecka alebo o "milovanej Strane". Na všetky tieto knihy bolo vlastne škoda papiera.

Ďalej knihy boli vydávané v takých počtoch výtlačkov, ktoré sú na západné pomery nepredstaviteľné. Knihy malého formátu v miliónoch výtlačkov a knihy veľkého formátu v stotisícoch. Aj to však bola v tak obrovskej krajine s obrovským počtom čitateľov len kvapka v oceáne. Pekne ilustrované knižky išli na dračku a z pul-tov kníhkupectiev zmizli v okamihu. Väčšina výtlačkov však išla z tlačiarní a veľkoskladov priamo na čierny trh, kde sa tieto knihy predávali až za pätnásobok svojej nominálnej ceny. Istý počet výtlačkov sa distribuoval medzi nomenklatúru.

Dôsledok je jednoduchý: počas sedemdesiatich rokov sovietskej vlády sa ilustrácia nepovažovala za tovar. Tovarom bola len pre predávačov na čiernom trhu, pre extrémne obmedzený počet západných vydavateľstiev a pre tie štátne organizácie, ktoré mali povolené predávať ilustrované tituly na Západ. Ilustrátorov legálne okrádali.

Na druhej strane však samotný systém prispel k niektorým výdobytkom v oblasti detskej knižnej ilustrácie. Čisto komerčné ilustrácie orientované na masový vkus tvorili len malé percento v celkovom počte kníh pre deti. Kolektív knižných ilustrátorov sa vyznačoval vysokou profesionalitou. So všetkými individuálnymi odlišnosťami v technike knižnej ilustrácie sa títo ilustrátori spájali do celku, ktorý môžeme právom nazvať ruskou školou detskej knižnej ilustrácie 20. storočia.

Sovietske impérium sa zrútilo, Rusko balansuje na pokraji kolapsu, plánovaná ekonomika zanikla a bola postupne nahradená primitívnou formou trhového hospodárstva, ktorému sa v Rusku často hovorí "bazár".

Vydávanie kníh bola oblasť, v ktorej sa tieto "bazárové" vzťahy realizovali najrýchlejšie. Má to niekoľko dôvodov.

1. Nedostupnosť kníh
2. Zánik cenzúry a uvoľnenie zákazov a tabu, ktoré boli uvalené na veľké množstvo tém, autorov a celých žánrov.
3. Dostupnosť materiálnej základne pre produkciu kníh, t. j. papiera a tlačiarenských kapacít.
4. Rýchly obrad kapitálu a vysoká miera zisku.

Popri pornografii a detektívnych žánroch bola práve literatúra pre deti oblasťou, kde boli podmienky pre rozvoj vydavateľských aktivít splnené. Preto táto oblasť priťahla tisíce obchodníkov. Dve mamutie vydavateľstvá boli nahradené asi dvoma tisíckami trpasličích vydavateľských firiem, ktoré zaplavili trh rozličnými knihami pre deti. Tieto knihy primárne pokrýli žánre ako ruské a západoeurópske rozprávky a detská náučná literatúra. Pokiaľ ide o výpravnosť, rozptyl siahal od kníh bez ilustrácií až po luxusné knihy preplnené ilustráciami. V prvom prípade sa vydavatelia obmedzujú na pestrý knižný obal a tak sa snažia ušetriť náklady na obrazovej zložke, v druhom prípade sa snažia upútať rozsiahlymi cyklami ilustrácií, po ktorých bol spočiatku veľký dopyt. Tieto knihy jednak zbudzujú nostalgiu aj u rodičov detí, pre ktoré sú určené a okrem toho, vo väčšine prípadov autori a ilustrátori týchto kníh a niekedy aj ich dedičia sú mŕtvi a vydavatelia sú zbavení zodpovednosti za

platenie autorských poplatkov. Treba poznamenať, že keď si prezrieme najnovšie ilustrované tituly, väčšina ilustrácií je namaľovaná nedbalo alebo narýchlo. Výnimkou sú len profesionálni ilustrátori starej školy, ktorí pri svojej práci nepoznajú nedbalosť a chvat. Oblasť ilustrácie detskej literatúry postupne obsahuje masovú kultúru, sladkastú dekoratívnosť, mechanickú a komputerizovaná indiferentnosť komiksu. Rusi, ako vždy, oveľa radšej imitujú západné nedostatky, než svoje vlastné prednosti. Knižná ilustrácia sa stala obchodovateľným tovarom.

Najvýznamnejším parametrom, ktorý charakterizuje ekonomickú efektívnosť trhového obratu tovaru, je jeho cena. Ponechám bokom problémy výrobných nákladov a budem sa zaoberať len predajnou cenou knihy. Tu sme svedkami revolučných alebo lepšie povedané kontrarevolučných zmien. Symbolická cena sovietskych kníh sa zmenila na reálnu cenu a vzrástla 1500-násobne. Ilustrované knihy veľkého formátu sa teraz predávajú po 1500 rubľov. Teda veľmi lacno, ak túto sumu vyjadríme v dolároch. Ak ju však porovnáme s reálnymi príjmami v Rusku, uvidíme, že je to veľmi vysoká cena. Minimálny plat v Rusku je teraz 7500 rubľov a platy vysokoškolských profesorov alebo kvalifikovaných robotníkov v štátnych podnikoch, kde je ešte stále zamestnaná väčšina obyvateľstva, pohybujú sa v rozmedzí 40 - 60 tisíc rubľov. Minimálny plat teda stačí na zakúpenie 750 kníh malého formátu namiesto 9000, ako tomu bolo pred piatimi rokmi a priemerne zarábajúci kvalifikovaný robotník alebo vedec môže svojmu dieťaťu kúpiť 5 kníh strednej kvality namiesto 50. To je enormný rozdiel, hoci knihy sa už dajú kúpiť na každom rohu.

Zamyslime sa teraz nad tým, ako trhové princípy ovplyvnili proces vydávania kníh. Vďaka fungovaniu týchto princíпов vydavateľa zo štátneho sektoru celkom vyčerpali svoje zdroje. Dodnes si udržali všetky vonkajšie atribúty vydavateľstiev, vlastnia tie isté budovy, tie isté tabule s názvom na nich, tie isté obchodné značky, a vo väčšine prípadov aj tých istých riaditeľov, šéfredaktorov a výtvarných šéfredaktorov a tie isté kolektívy zamestnancov, aj keď značne zredukované. Vydavateľstvo Detskaja literatura dnes zamestnáva 160 ľudí, ale knihy nevydáva. V roku 1993 toto vydavateľstvo uviedlo na trh 34 knižných titulov v porovnaní s 528 titulmi v roku 1988. Komentár je zbytočný.

Vydavatelia v štátnom sektore majú problémy s financovaním vydávania kníh. Nielenže nedostávajú dotácie zo štátneho rozpočtu, ale majú problémy aj so získavaním bežných úverov. Daňový systém nestimuluje iniciatívu. V takej forme a štruktúre, v akej štátne vydavateľstvá existujú, ich už nemožno oživiť.

Akými organizáciami je však tých 6200 súkromných, družstevných a akciových vydavateľstiev, ktoré sa navzájom predbiehajú vo vydávaní kníh? Vo väčšine prípadov tieto firmy tvorí len zopár osôb, každá z nich vykonáva v podstate niekoľko profesií.

V niektorých prípadoch sa tieto vydavateľstvá skladajú len z dvoch ľudí: z manžela a manželky, dvoch bratov, dokonca z dvojčiat (nie siamských). Kde bol zdroj ich štartovacieho kapitálu? Nečakajte odpoveď. Možno dostali úver, možno dostali peniaze od starej matky - sponzora, možno prepierajú špinavé peniaze pochádzajúce z obchodu s drogami. Ľudia žartom hovoria, že legendárny kapitál ZSSR je investovaný do vznešeného biznisu, ktorého cieľom je zaopatriť každé dieťa vlastnou knižnicou. Peniaze prinášajú zisky a rýchle sa investorovi vracajú. Kým sa knihy rýchlo vyplácajú a je po nich veľký dopyt, kým Rusko ochranný autorský zväz (RAIS) a Zväz pre ochranu spotrebiteľov prakticky nepracujú, vydavatelia môžu porušovať pravidlá a zvyky, dokonca môžu zabudnúť na slušnosť. Právo, zvyklosti, slušnosť, nehovoriac už o pravidlách etickej a estetickej výchovy detí, to všetko vydavatelia ignorujú. Vydavatelia na knihe často neuvedú ani svoje meno a adresu, nie ešte dátum vydania, počet výtlačkov alebo meno redaktora.

Ozajstný samizdat! Ibaže nie s cieľom šírenia disidentských myšlienok, ako tomu bolo v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch. V deväťdesiatych rokoch je cieľom zarábanie peňazí. Neprekvapuje, že medzi ľuďmi zodpovednými za vydávanie kníh nájdete profesionálnych vydavateľov zriedkavo. Väčšinou z nich tvoria ľudia rôznych profesií, niekedy sú to výtvarníci, ktorí zanechali aktívnu tvorbu.

Zosumarizujme si teda vyššie uvedené fakty. V prechodnom období primitívneho "bazárového" kapitalizmu sa ruská knižná ilustrácia konečne stala tovarom. Táto skutočnosť však priniesla aj mnoho záporného: Značný pokles kvality, orientácia na masovú kultúru a vkus čitateľov, u niektorých vydavateľov ignorovanie hu-

manistických tradícií ruskej knižnej ilustrácie a porušovanie autorských a vydavateľských práv. Medzi záporné javy patrí aj emigrácia mnohých talentovaných ilustrátorov alebo aj to, že sú zmluvne viazaní zahraničnými vydavateľmi. Ďalší talentovaní ilustrátori sa preorientovali na voľnú maľbu, pretože maľovať plátna a predávať ich prináša väčší zisk než prekonávať maratónsku vzdialenosť od zadania práce na ilustráciách až po vydanie knihy a nakoniec ešte za toto sisyfovské vypätie takmer nič nedostať. A ešte tá posledná, ale zďaleka nie najmenej dôležitá vec. Drvivú väčšinu nových kníh nielenže vytvárajú amatérski výtvarní redaktori, ale vydávajú sa celkom bez spolupráce s výtvarným alebo grafickým redaktorom.

Moderný čitateľ si vôbec neuvedomuje fakt, že výtvarný redaktor je nielen garantom vysokej výtvarnej kultúry knihy, ale aj hľadačom mladých talentovaných ilustrátorov a človekom, ktorý môže usmerniť a urobiť z nich prvotriednych profesionálov. V súčasnosti začínajúci ilustrátori nie sú u vydavateľov veľmi žiadaní, pretože nemôžu zaručiť rýchle zisky. Vydavatelia nepotrebujú ani profesionálnych grafických redaktorov, profesia grafického redaktora je dnes v Rusku zriedkavá.

Vývoj však nepriniesol len straty, ale aj zisky. Predovšetkým to, že kníh pre deti je konečne dostatok, nie sú už úzkoprofilovým tovarom. Okrem toho ilustrátori sa zbavili pocitu strachu. Tento strach, ktorý bol spoločným pocitom všetkých ľudí v Sovietskom zväze, bol u ilustrátorov zosilnený strachom zo svojho kolegu, ktorý bol jeho dozorcem.

Dnes je ilustrátor, ktorý si je vedomí svojej schopnosti tvoriť kvalitné ilustrácie, nemusí báť nikoho. Ilustrátor neponúka svoje služby vydavateľom, ale vydavatelia sa uchádzajú o jeho služby. Čosa týka dozoru, národných a zaslúžilých umelcov, tieto funkcie a tituly už pre čitateľa nič neznamenajú, teda ani pre ilustrátora. A toto je jeden z najpozitívnejších dôsledkov kolapsu inštitúcie centralizovanej moci jedného umelca nad iným, ktorá bola vytvorená systémom "víťazného", "rozvinutého" i "stagnujúceho" socializmu.

Doteraz som posudzovala problém ilustrácie ako tovaru z retrospektívneho hľadiska a z hľadiska súčasného stavu knižného trhu. Teraz sa pokúsim naznačiť zopár prognóz, ktoré môžu byť podľa môjho názoru pesimistické a zároveň optimistické.

Optimistická odpoveď: O niekoľko rokov prestanú byť knihy pre deti vzácnosťou. Prestanú prinášať obrovské zisky a obdobie naháňania sa za rýchlym profitom sa skončí. Nahradí ho obdobie tvrdej, ale fair hospodárskej súťaže, ktorej konečným cieľom bude transformácia našej národnej ekonomiky. Podmienkou tohto vývoja je, aby sa naša krajina dostala zo súčasnej politickej a hospodárskej krízy. V takejto situácii prežívajú len tí vydavatelia, ktorí budú vydávať konkurencieschopné knihy, t. j. kvalitne ilustrované a vytlačené a takpovediac "inteligentné" knihy. Význam ilustrátora sa bude zvyšovať a vydavatelia si nakoniec uvedomia, že ekonomicky neprežijú bez profesionálneho výtvarného redaktora, ktorého funkcia je pre dlhodobý rozvoj knižnej produkcie nezastupiteľná.

Druhou optimistickou predpoveďou je, že ak sa v Rusku uplatnia nové, prirodzenejšie a dôslednejšie ekonomické zákonitosti, honoráre knižných ilustrátorov nepochybne vzrastú a ilustrátori nebudú nútení sťahovať sa za prácou do zahraničia, tvoriť pre zahraničné vydavateľstvá alebo pracovať v inom žánri. Možno sa niektorí dokonca zo zahraničia vrátia.

Tretia optimistická prognóza: Štátni vydavatelia budú v podmienkach trhovej hospodárskej súťaže nútení spoľahnúť sa výlučne na vlastné sily a budú sa musieť podujat' na radikálnu, nielen kozmetickú, reštrukturalizáciu svojich vydavateľských aktivít.

A nakoniec štvrtá optimistická predpoveď: Nedá sa očakávať, že by ceny kníh vzrástli natoľko a hodnota dolára znížila natoľko, aby bolo výhodnejšie knihy dovážať a nie ich vyrábať v Rusku, t. j. knihy zostanú tovarom, ktorý sa nebude dovážať a bude dostupný nielen pre podnikateľov, ale aj pre robotníkov.

Aké sú predpovede pesimistu, ktorý je v ťažkých časoch, ako sa hovorí, tiež vlastne optimista, ale lepšie informovaný?

Ak sa ruskej ekonomike nepodarí uskutočniť radikálnu reštrukturalizáciu, proces rozpadu ruskej štátnosti sa zvrhne na chaos. Rusko sa samo zničí so svojimi obyvateľmi. Hoci história pozná podobné kataklizmy, ani jedna z nich nemala porovnateľné rozmery. Spolu s ľuďmi by zahynulo aj najcitlivejšie umenie 19. storočia a najutopickejšie umenie 20. storočia. Na tomto obrovskom súostroví umenia existuje aj malý čarovný ostrovček, ktorý milujem rovnako, ako svoju vlasť, domov a rodinu. Týmto ostrovčekom je



jedinečná ruská škola ilustrácie detskej knihy. Ak sa stane to, čo predpovedajú pesimisti, najlepší reprezentanti tejto školy buď odídu do zahraničia, alebo prestanú tvoriť, alebo sa začnú venovať iným výtvarným žánrom. Škola ako taká zanikne. Ak premýšlam o takomto osude tejto školy, vyjadrila by som to slovami básnika absurdistu N. Olejnikova, ktorý písal verše pre deti i dospelých, o rybke praženej na pekáči. V tých pochmúrnych časoch bola pre básnika rybka zrejme symbolom všetkých živých tvorov, ktoré nezomreli prirodzenou smrťou. Pre mňa táto rybka v danej súvislosti symbolizuje moju milovanú, jasnú, mnohotvárnu, výraznú ruskú školu ilustrácie detskej knihy.

"Ó, môj malý kaprík, čo ťa pražia na pekáči, kam sa podel tvoj včerajší úsmev?".

O. Kondakovová, výtvarníčka, výtvarná šéfredaktorka vydavateľstva Detskaja literatura, prezidentka vydavateľstva Zlatý kohútik.



Lubomír Krátky  
Slovensko

## POZNÁMKA NA MARGO KNIHY PRE DETI

V stále rastúcom množstve vydávaných kníh pre deti sú dobré knihy, vytvárame kultivované, vždy v menšine. Tento stav nie je zapríčinený iba úrovňou samotnej ilustrácie. Na ilustrovanej detskej knihe sa však nevýtvarnosť prejavuje najvýraznejšie.

Ilustrácia nebýva primárnou zložkou knihy, je časťou knižného celku v ktorom sa jednotlivé elementy navzájom dopĺňajú. Grafický design a ilustrácia musia pôsobiť v knihe ako v dobrom orchestri. Stačí nevhodné zapojenie textu, nevhodná voľba písma a nepremyslená typografia a môže byť poškodený účinok i najlepšej ilustrácie. Príklady by sme našli i na výstavách BIB, často už na obálkach. Na detskej ilustrovanej knihe sa podieľa široký tím odborníkov a ich veľmi úzku spoluprácu musí ktosi zabezpečiť.

Preto za prvoradého pôvodcu nekvality v detskej knihe považujem neprofesionálny prístup vydavateľskej sféry, ľudí ktorí by tím odborníkov, mali koordinovať i inšpirovať k výkonom. Sú to zvyčajne samotní vydavatelia, ktorí sa neobklopa potrebnými odborníkmi - manažermi, pretože si možno neuvedomujú aká dôležitá a obtiažna je vizuálna zložka knihy. V takom náročnom celku, ako je kniha detská sa takýto amaterizmus prejaví veľmi zreteľne.

V našich postkomunistických krajinách sa v uvoľnenej podnikateľskej atmosfére objavilo množstvo lacno dovezených kníh s obrázkami z animovaných filmov. Za obludnosť týchto vydaní nemôžeme viniť výtvarníka, ktorý svoje kresby pripravoval pre možnosti animácie, ale človeka, ktorý tieto obrázky reprodukuje v knihe, v statickej podobe. Prejavuje sa tu nepochopenie špecifiky knižnej ilustrácie necitlivosť ku knihe. Druhou stránkou takéhoto počínu je, že trh zaplnený takýmto balastom, už nemá priestor pre

uplatnenia skutočnej ilustračnej tvorby. Nejde iba o sociálnu stránku veci, ale aby ilustrátor mohol rásť a vyrásť, musí dostať príležitosť, ale nestačí aby boli náhodné a sporadické.

Mal som možnosť zúčastniť sa niekoľkých workshopov pre ilustrátorov z ktz. rozvojových krajín. Hoci často pochádzali z krajín s bohatou umeleckou tradíciou, ich rozvojová úroveň v oblasti ilustrovanej knihy spočívala v nedostatočnom knižnom povedomí vydavateľov a editorov, aby vedeli výtvarníka správne navigovať pri ilustrovaní. Popri ilustrovaní mohli sa účastníci zoznámiť so základom knižnej typografie čo mimochodom väčšina z nich veľmi oceňovala. Dávam na úvahu organizátorom tohto podujatia či by takéto školenie nemali ponechať i v budúcnosti.

Na Slovensku sme mali dobre vybudované vydavateľstvo kníh pre deti Mladé letá. Vzniklo v neľahkých dobách komunistickej ideológie a okrem dobrých kníh vydalo i nemálo zlých kníh, ale vzniklo v ňom výtvarné oddelenie v ktorom práca redaktorov spočívala predovšetkým v manažerskej činnosti. Vyhľadávali a odborne viedli externých ilustrátorov. Predkladali im presné požiadavky na rozsah, druh, počet i ekonomickú náročnosť ilustrácií. Snažili sa zohľadňovať naturel a zameranie ilustrátora. Dozerali na grafický desing kníh, alebo prizývali k spolupráci grafického designera. Sledovali a hájili záujmy ilustrátora vo výrobnom procese. Pružne dokázali i pozmeniť pôvodné predstavy o knihe, ak to vyžadovala výtvarníková predstava. Výrazne sa zaslúžili o vysokú výtvarnú úroveň detskej knihy preto, že ich prístup bol profesionálny.

Pred niekoľkými rokmi, pri redukování počtu pracovníkov, domnievalo sa vedenie tohoto podniku, že najskôr postrádateľné je práve toto výtvarné oddelenie. Dnes je toto vydavateľstvo na pokraji zániku. Ponechávam bez komentára.

Na vysokej škole výtvarných umení v Bratislave snažíme sa potencionálnych ilustrátorov zoznamovať i s celou problematikou knižnej kultúry, s typografiou a výrobnou stránkou knihy. Nie je to jednoduché, pretože kniha potrebuje k svojmu vzniku množstvo rôznorodých profesií a vo výuke nezostáva často dosť priestoru. Dúfame, že sa u poslucháčov vytvorí aspoň najzákladnejšie povedomie a cit ku knihe ako artefaktu, že sa postupne odstráni neprofesionálny prístup k otázkam knižnej tvorby.

Myslím si, že v tomto zmysle dlhuje inštitúcia BIB a Bibiana odbornej verejnosti určitú podporu, možno poriadaním súťaží, iniciovaním konkurzov a vydavateľských počinov, snahou vybudovať nielen ilustrátorské povedomie, ale i povedomie o dokonalej a krásnej knihe.

Ilustrácia nikdy nebola a nemôže byť tovarom. Tak ako ním nie je napríklad nahrávka hudobnej skladby, alebo divadelnej hry. Aby sa pod ekonomickým tlakom ilustrovanie nezmenilo na výrobu tovaru záleží na všetkých, ktorí sa knihe venujú.

V 30. rokoch jeden americký časopis určil za jedno z kritérií kultúrnej úrovne spoločnosti i vlastníctvo osobnej knižnice. Užitnosť kníh možno časom prejde na mikrofische, databanky počítačov, ale knižný artefakt je nenahraditeľný týmito médiami. Čítanie a súbežné vnímanie výtvarnej ilustrácie, výzdoby a knižnej materiálnej zložky je najmä pre detského čitateľa základom citovej výchovy.

Úroveň knižnej kultúry je zrkadlom kultúrnej úrovne spoločnosti.

Lubomír Krátky  
grafický design  
Bratislava



Blanka Stehlíková

Česká republika

## K TÉME SYMPÓZIA

Vážení kolegové, domnívám se, že česká dětská kniha má dnes mnoho problémů, společných s osudy knih zemí bývalého východního bloku. Zbavili jsme se přímého a málokdy citlivého řízení kultury a poněkud nepřipraveni jsme stanuli tváří v tvář vševládné moci peněz.

Kamenná nakladatelství specializovaná na literaturu pro děti a mládež ztratila své dosavadní postavení, kolektivy redaktorů s mnohaletou praxí, kteří se v ne vždy příznivých podmínkách snažili vydávat z dovoleného to nejlepší, se rozptýlili. Většina nově vzniklých soukromých nakladatelství - registrováno je jich 2500 a funguje asi čtvrtina - přibírá dětskou literaturu většinou jako přívažek, bez jasné koncepce. Ta lepší vydávají knížky svých majitelů a jejich přátel, reedice titulů které je okouzlily v dětském věku, ta horší vydávají cokoliv, o čem jsou přesvědčena, že jim to přinese zisk. Zejména v prvních porevolučních letech to byla vedle potřebných naučných knih většinou špatně přeložené tituly zahraniční, zejména americké substandardní literatury s neméně substandardními ilustracemi, různé kreslené seriály a komiksy, které ve vysokých nákladech rychle zaplnily knižní stánky a trafiky po celé republice. Většina nakladatelství, ať kamenných nebo malých soukromých, zápasí s nedostatkem kapitálu, s výší provozních nákladů, s prudce se zvyšujícími cenami papíru a tiskárenské práce. Knižky jsou drahé a dost lidí, kteří je dříve kupovalo, na ně dnes nemá. Ta vrstva obyvatel, jež náhle zbohatla, zas o ně většinou nemá zájem.

Náhlé a často chaotické kroky na světový knižní trh vedly také ke změně skladby našich knih pro dospělé i pro děti. Především se podstatně snížil podíl krásné literatury a stoupl počet titulů literatury naučné, ať už přímo učebnic, zejména jazykových, tak nejrůznějších encyklopedií či edičních řad věnovaných různým vědním oborům. Hodně jich bylo převzato ze zahraničí i s původním obra-

zovým doprovodem, zároveň však podnítily vznik edic domácích, zejména v oblasti historie i nedávných dějin Československa, kde pochopitelně cizí předlohy chyběly. Je paradoxní, že třeba naše knihy o přírodě, od českých autorů a českých ilustrátorů, které od konce šedesátých let s úspěchem vyváželo vydavatelství Artia v mnoha jazykových mutacích a mnoha reedicích do celého světa, se ve větší míře dostaly na náš domácí knižní trh až v těchto letech. Ovšem ilustrace naučné literatury je záležitostí specifickou. Ne vždy dává naučný text výtvarníkovi dostatek prostoru pro ilustraci výtvarně zajímavou.

Vezmeme-li tedy v úvahu vzrůst zahraničních titulů s původními ilustracemi, útlum ve vydávání beletrie, dosti vysoký počet domácích reedic na trhu nejžádanějších knížek a obavu nakladatelství z vydávání původních domácích novinek, možnosti našich ilustrátorů se značně ztenčily. K tomu ještě přistupuje nejistota ilustrátorů, zda nakladatelství, jež ilustrace zadalo, nezkrachuje, zda nebude vydání knihy příliš odkládat a zda bude mít peníze na honorář. Takové zkoušky vydrží jen nezdolní optimisté. Vždyť o kolik je výhodnější věnovat se třeba podstatně lukrativnější reklame! Není proto divu, že loňského roku, kdy už se situace ve vydavatelské oblasti začala konsolidovat, vyšlo sice celkově o 20% knižních titulů více než v roce 1989, ale mezi Nejkrásnější knihy sa v národním kole této soutěže nedostala z dětských ani jediná.

Nechci tu však štkát nad rozlitým mlékem, raději se s Vámi podělím o to, jak čelíme nebo chceme čelit těm negativním jevům, které se projevíly v naší dětské knize posledního pětiletí.

Nejdříve se svou iniciativou přišli ti nejvíce postižení - autoři dětských knih. Klub literatury pro mládež při Obci spisovatelů a Klub ilustrátorů dětské knihy při Unii výtvarných umělců, které se zároveň staly součástí české sekce IBBY se dohodly a v roce 1992 společně vyhlásily soutěž o Zlatou stuhu.

Do soutěže se mohou přihlašovat původní české novinky určené dětem a mládeži, které jsou pak posuzovány podle jednotlivých kategorií, podobně jako v soutěži o nejkrásnější knihy. Publikace zasláné nakladatelstvími posuzuje porota, složená z delegátů Klubu literatury - ta hodnotí literární stránku a z Klubu ilustrátorů, hodnotí cí ilustrace a typografii. Původní představa počítala se značnou ak-





dějiny v obrazech. Navrhla ji Helena Mandelová, která je také autorkou dvou svazků. Na dalších se podílelo - a podílí - několik dalších autorů, také ilustrátoři jsou různí. Nevím, proč nakladatelství Albatros zvolilo tento způsob výtvarného doprovodu. Česká vědecká kresba, charakterizovaná vynikající technikou, schopností typizace a neosobností rukopisu, se až dosud velmi dobře uplatnila například v přírodovědných publikacích. Ale v obrazech z dějin byli ilustrátoři postaveni vedle exaktně přesných kreseb reálií také před zcela jinými úkoly, které řešila - avšak na mnohem větším prostoru - historická malba, naposledy v minulém století. V zaznamenávání bitev, slavnostních průvodů i žánrových výjevů se snad všichni pokoušeli o pracně pseudorekonstrukce, které mi dnes, ve věku počítačů, připadají jako anachronismus. Mohly je nahradit fotografie reálií a reprodukce autentických dobových výtvarných projevů - plastik, nástěnných maleb, iluminovaných rukopisů, obrazů a rytin. Uvedená ukázka je z knihy Heleny Mandelové: *České země za vlády Lucemburků*, ilustrace jsou od Pavla Majora.

Knihou roku 1994 byly *Královské pohádky*, které napsal básník Karel Šiktanc ještě v sedmdesátých letech, kdy však jako jeho ostatní knihy nemohly z politických důvodů vycházet. Jsou to pohádky opravdu mimořádné. Šiktanc vyšel z našeho klasického odkazu, ale jeho hrdinové nejsou od počátku nositeli dobra nebo zla, k dobru dospívají složitou osobní cestou. Jak naznačuje už sám název, hrdiny jsou zde králové, nikoliv tedy lidové postavy, jak jsme byli v českých pohádkách zvyklí. A jsou to také příběhy, plné ušlechtilé vznešenosti. Ilustrace této knihy byly zadány Františku Skálovi mladšímu, umělci širokého výrazového rejstříku, který se nevyhýbal ani hapiningovým vystoupením a instalacím. V oblasti ilustrace se už víckrát osvědčil u řady velmi odlišných titulů (jako byly svazky věnované starým zaniklým řemeslům, *Sandburgovy Pohádky z bramborových řádků*, nebo vlastní obrázkový seriál o *Vlastovi a Bradovi*). Skála, který má mimořádnou citlivost pro povahu literárního textu, vytvořil výtvarnou paralelu příběhů, zvolil si jako východisko inspiraci v českém symbolismu. Podobně jako text jsou jeho ilustrace poněkud výlučné, ale bezesporu patří k tomu nejlepšímu, co u nás v posledních letech v oblasti dětské knihy vzniklo.

Soutěž o Zlatou stuhu však přece jen zůstala záležitostí, omezenou na úzký okruh zájemců, neoslovila zatím ani většinu naklada-

telů, ani nevešla ve známost širší kultúrní veřejnosti. Nicméně nejrychleji reagovala a reaguje na to, co zajímavého se objevilo na našem knižním trhu a poskytuje také jistou orientaci pro zařazování oceněných knížek do dalších soutěží, hlavně do soutěží, hlavně do soutěže o nejkrásnější knihy roku i při udělování výročních cen nakladatelství.

V české sekci IBBY se také přemýšlelo, jak podnítit zájem o dobrou českou literaturu na školách, v knihovnách a vůbec u čtenářů, často bezradných při výběru knih i jak ovlivnit její vydávání. Zpočátku se zdálo, že bude v silách sekce přehodnotit kritéria platná do roku 1989, doplnit aspoň pro zájemce přehled o českých dětských knihách vydaných v zahraničí i o knihách zakázaných autorů, které vyšli jen v samizdatu. Záhy se však ukázalo, že je to cesta neschůdná. Česká sekce IBBY byla značně oslabena nedostatkem finančních prostředků, který ji nutil redukovat svoji činnost. K nepříznivé situaci přispělo i zrušení Kabinetu pro dětskou literaturu Československé akademie věd. Také dříve proskribovaní vědci, kteří se za totality rádi podjívali práce pro sekci jako jedné z mnoha příležitostí k odborné práci, byli náhle zahrnováni řadou jiných úkolů. V nových společenských podmínkách už bylo nad síly tenčící se dobrovolné organizace svolat i dříve obvyklou a pravidelnou konferenci pro členy.

V této fázi, napodzim loňského roku, přišel s podobným úkolem Ústav literatury pro mládež na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, jediný specializovaný ústav u nás, na němž v posledním období leží hlavní tíha bádání v oblasti historie i současnosti dětské knihy. (Tento ústav se také stal koordinačním centrem pro další pedagogické fakulty v České republice.) Dohodl se s vedením české sekce IBBY a především jeho silami a pod jeho patronací se pracuje na Zlatém fondu naší dětské literatury.

Co má Zlatý fond obsahovat? Měly by do něj být zařazeny takové dětské knížky či četba mládeže od minulého století po současnost, jejichž znalost by měla patřit k základní výbavě každého dítěte při ukončení povinné školní docházky. Měly by to tedy být knihy vysoké literární hodnoty, ale zároveň čtenářsky přístupné. Jejich znalost by také měla napomáhat k vytváření vědomí souvislostí,

začlenění knih nových a nejnovějších by mělo svou aktuální problematikou podporovat čtenářský zájem.

Jakmile byl tento úkol vytýčen, rázem vyvstaly další otázky: zda hned zařadit překlady, nebo je ponechat jako další úkol. Novým požadavkem bylo posuzování knih také z výtvarného hlediska, protože zejména u knih pro předškolní děti, ale také u některých dalších typů literatury pro děti školního věku, tvoří obraz neméně důležitou a někdy dokonce hlavní složku knihy. O končné podobě Zlatého fondu rozhodne pracovní setkání odborníků, které se uskuteční v listopadu tohoto roku v Brně.

Vyskytli se samozřejmě námitky, zda se opět nepředpisuje a neznámkuje, zda Zlatý fond nebude představovat strašáka bývalé povinné školní četby. Denní praxe však přesvědčuje o tom, že ruku v ruce se svobodou přišla také bezradnost - bezradnost učitelů, bezradnost nakladatelů, bezradnost knihovníků. Zlatý fond by měl být inspirací tam, kde se učitel, nakladatel či knihovník nemůže plně spolehnout na své znalosti. Vytvoření seznamu Zlatého fondu, který bude zřejmě tak široký, aby si v něm mohli zájemci vybírat alternativy, by však bylo dost málo. Prostřednictvím české sekce IBBY se chceme obrátit na ministerstvo kultury a na ministerstvo školství, aby zařazené knihy doporučilo jako doporučenou četbu školám a veřejným knihovnám, což by mělo pomoci vyšším nákladům a tudíž i většímu zájmu nakladatelů.

Je pravděpodobné, že alespoň část postkomunistických zemí se nejen potýká s podobnými problémy, ale třeba už také pracuje na svých Zlatých fondech. Bylo by jistě užitečné podělit se i jejich zkušenosti, případně si vyměnit seznamy doporučených knih prostřednictvím sekretariátů IBBY nebo univerzitních pracovišť.

Při studiu dětských knih v širším časovém horizontu jsem přišla na to, že některé publikace, velmi důležité s hlediska vývoje dětské knihy a její ilustrace, existují dnes už pouze v jednom či ve dvou exemplářích, že jsou tedy zcela nedostupné mimo naše hlavní kulturní centra a zcela neznámé v zahraničí. Nadto hrozí nebezpečí, že mohou třeba při módní reorganizaci knihovny nebo při nějaké přírodní či jiné pohromě zmizet docela. Jsou to především knihy z počátku tohoto století, z počátků hnutí za krásnou knihu a hnutí za výchovu uměním, které byly většinou už generacemi dětí zcela





Maria Jose Sottomayor

Portugalsko

## ILUSTRÁCIA AKO TOVAR SITUÁCIA V PORTUGALSKU

**V**eľmi ma potešilo, že témou Sympózia BIB'93 bude práve "Ilustrácia ako tovar" a rozhodla som sa dať na papier niektoré obavy a pochybnosti, ktoré sa vo mne prebudili už od čias, kedy som sa začala zaoberať literatúrou pre deti.

BIB je zvláštnym miestom, na ktorom sa môžeme pýtať a vymieňať si postrehy o tom, prečo kvalitne ilustrované detské knihy, ktoré podnecujú vnímavosť, prinášajú nové postrehy, provokujú mnohé spôsoby interpretácie spolu so samotným textom, zostávajú ležať v regáloch kníhkupectiev, zatiaľ čo publikácie bez akejkoľvek estetickéj hodnoty sa vypredajú.

To je dosť neobyčajná skutočnosť, pretože som si všimla, že väčšina detí, kedykoľvek im dáme príležitosť prezrieť si ilustrácie, ktoré ich oslovujú, má neuveriteľnú schopnosť prečítať si obrázky viacerými spôsobmi, pretože tieto ilustrácie provokujú detskú zvedavosť a dávajú príležitosť pozorovať, premýšľať, klásť si stále hlbšie otázky.

Žiaľ, knihy si nekupujú deti. Kupujú ich, a teda robia výber dospelí.

Ako som si všimla, vo väčšine portugalských vydavateľstiev sa dá vypátrať niekoľko dôvodov tohto stavu.

Rodíme sa, vyrastáme a pritom sme formovaní a vedení rokmi vzdelávania sa okrem zriedkavých výnimiek samými stereotypnými knihami a učebnicami.

Inovatívny estetický trend, ktorý sa v portugalskej literatúre pre deti a mládež objavil so vznikom republiky (1910), po nástupe diktatúry v roku 1926 postupne zanikol a počas piatich dekád Salazarovho režimu bol oficiálnym umeleckým smerom naturalizmus.

Ešte stále sme navyknutý veriť, že moderné umenie je agresívne, traumatizujúce a dokonca zbytočné.

Napriek devätnástim rokom života v demokracii tento predsudok stále máta v hlavách mnohých ľudí, pretože niet vôle uskutočňovať ozajstnú kultúrnu politiku.

Keby aspoň niektorí, predovšetkým vydavateľia, spisovatelia a pedagógovia mali dostatok vôle, otvorenosti a schopnosti akceptovať taký druh ilustrácie, ktorý by nebol iba opakovaním textu, ornamentálnou zbytočnosťou, ale poskytoval by iným možnosť na jeho dotváranie, domýšľanie.

Skutočnosť je však celkom iná. Väčšina pedagógov už od predškolských zariadení nie sú aktívni ľudia, pretože aj počas ich školskej dochádzky sa od nich predovšetkým očakávalo, aby v škole boli prítomní, aby počúvali a skladali skúšky. Vcelku je na školách silná súťaživosť vzhľadom na výsledné známky, ktorá zmenšuje možnosti výmeny myšlienok.

Je to bludný kruh. Deti, formované dospelými, ktorí vychádzajú z tejto schémy, prirodzene sa stanú konformnými a budú sa obávať všetkého, čo ich akýmkoľvek spôsobom stavia pred otvorené otázky.

V súčasnosti je len zopár vydavateľstiev, ktoré vo svojich tituloch presadzujú pôvodné portugalské súbory ilustrácií, z ktorých popri starostlivej výtvarnej koncepcii cítime aj ozajstnú snahu ukázať funkciu obrazového jazyka a jeho vzťah k textu. Chcela by som spomenúť tri vydavateľstvá z Porta: Najlepšie knihy pre deti a mládež, napriek obmedzenému počtu titulov, prináša podľa môjho názoru vydavateľstvo Afrontamento. Niektoré z titulov boli aj medzinárodne ocenené, napríklad ilustrácie Manuely Bacelar ku knihe Silka získali Zlaté jablko BIB'89. Niektoré tituly boli preložené do cudzích jazykov. Ďalej sú to vydavateľstvá Asa, ktoré ako prvé publikovalo ilustrácie portugalských autorov, a Porto Editora.

Z lisabonských vydavateľstiev sa ilustrácie portugalských autorov publikujú v tituloch vydavateľstiev Quetzal a Caminho.

Ak predovšetkým vydavateľstvá nevezmú na seba riziko ponúknuť deťom niečo iné a budú sa stále riadiť tvrdením, že "toto nie je pre deti" považujúc deti za nemysliace bytosti, ostaneme všetci na-



vždy zmrzačený, stratíme motiváciu na rozvíjanie pozorovacej schopnosti a spochybňovanie životných konštát, a tým budeme aj iným brániť v dospievaní, využívaní a rozvíjaní ich schopností

Ak vydavateľstvá neprizvú k spolupráci kvalitných výtvarníkov (a mám veľa dôvodov to tvrdiť) s výhovorkou, často neodvôvodnenou, že platiť honoráre by bolo nad ich možnosti, a namiesto toho sa uspokojíť s ilustráciami od niekoho, kto vyprodukuje len nejaký pokus o mazanicu, nielenže tým prejavujú dešpekt k autorskému textu, ale čo je horšie, nerešpektujú ani svojich čitateľov, predovšetkým mládež žijúcu mimo veľkých miest, ktorej takto odopierajú možnosť oboznámiť sa s kvalitným výtvarným umením alebo inými slovami s umením.

Je paradoxom, že spoluviníkmi tohto procesu sa často stávajú aj samotní píšúci autori, okrem niekoľkých vzácných výnimiek, ako Sophia de Mello alebo Breyner Andersen, ktorí ku svojim textom vždy vyžadovali ilustrácie. Podľa mojej mienky sa význam textu vzhľadom k ilustrácii vždy nadhodnocoval. Ilustrácia sa považovala za sekundárnu vec, za dekoráciu a nie nový pohľad na text.

Toto všetko zabraňovalo vzniku teoretických prác reflektujúcich stav ilustrácie detskej knihy a dodnes napríklad neexistuje ani katalóg portugalských ilustrátorov pre deti a mládež.

Nadácia Gulbenkian spolu s ministerstvom školstva pripravujú od roku 1980 sympózia, na ktorých sa udeľuje jediná cena za knižnú ilustráciu. Ani práce laureátov neboli nikde vystavované a ani jedno sympóziium nebolo venované ilustrácii.

V osemdesiatych rokoch sme boli v Portugalsku, podobne ako v ďalších krajinách, svedkami boomu detskej literatúry. Začalo sa jej venovať niekoľko vydavateľstiev a hľadali si svoje publikum. V dôsledku rastu kúpnej sily súvisiaceho so vzostupom strednej triedy a zlepšenia spolupráce s Európskym spoločenstvom sa aj na deti začalo nazerať ako na potencionálnych zákazníkov a podľa toho sa začal meniť aj vzhľad kníh.

Výsledkom mnohých stretnutí, sympózií a kongresov na túto tému koncom osemdesiatych rokov bolo, že mnohé základné a stredné školy prebudovali svoje knižnice, zakladali sa rôzne čitateľské kluby a v deťoch sa začal pestovať vzťah k literatúre. Žiaľ, ako som už spomenula vyššie, na prvom mieste zostáva text.

Tu sa opäť dostávame k problému sprostredkovateľov formovania vzťahu dieťa - kniha, ktorý je naliehavý hlavne vzhľadom na kvalitu a rôznorodosť ilustračných štýlov a techník. Väčšinou ľudia nevedia veľa o tom ako si vyberať knihy a čo sa týka ilustrácie, veľmi im v tom nepomôžu ani odborné recenzie v novinách a časopisoch. Táto téma sa niekedy celkom ignoruje, a keď sa o nej píše, tak sa vyzdvihuje hlavne dekoratívnosť.

A tak, aj keď je niektoré vydavateľstvo dostatočne odvážne na to, aby ponúklo iný typ detskej knihy, väčšina sprostredkovateľov to odmietne a miesto toho vyzdvihuje pochybnú kvalitu na základe referencií.

Až v poslednom čase sa začal vážne hovoriť o kvalite ilustrácie detskej knihy. Podľa môjho názoru sa tak stalo v dôsledku nových informácií. Formálne so Zlatým jablkom BIB uvedeným Manuelo Bacelar, a neskôr mimoriadnou príležitosťou, ktorú poskytla výstava BIB v Lisabone v novembri a decembri 1990. Výstava bola organizovaná spoločne s Fundacaou Maria Ulrich a Associacao Portuguesa de Educadores de Infancia. Počas týchto týždňov si prezrelo "Medzinárodnú výstavu ilustrácie detskej knihy - originály ocenené na BIB" vyše 7000 návštevníkov, hlavne detí. Ďalej treba vyzdvihnúť vysokú kvalitu ilustrácií v najnovších prekladových tituloch.

V poslednej dobe sme sledovali aj snahu skupiny pedagógov o propagáciu knihy od úrovne materských škôl až po experimenty na univerzitách.

Samostatné prvé kroky mimo veľkých miest, kde je ponuka nových titulov malá kvôli problémom vydavateľov s distribúciou, urobili aj odbory, učiteľské zväzy, verejné knižnice a kultúrne odbory miestnych úradov a zodpovední ľudia sa začínajú zamýšľať nad organizovaním stretnutí na tému vzťah obraz - text.

Toto sú veľmi podnetné aktivity, ktoré by mali pokračovať. Takáto je podľa mňa situácia v Portugalsku. Zaujímalo by ma, či je to tak naozaj.

Vyššie povedané potvrdzuje zvýšený záujem vydavateľov aj sprostredkovateľov o ilustrovanú knihu, Alle tieto aktivity zrejme nepokrývajú celú krajinu.

Portugalci nie sú veľmi komunikatívni a nemajú sklon k systematizácii.

Preto nie sú k dispozícii žiadne záznamy, zborníky ani závery z akcií, ktoré sa odohrali a nikto na juhu Portugalska, kto by mal záujem, nemá žiadnu referenciu o tom, čo sa v tejto sfére odohralo na severe alebo v strednej časti krajiny.

Viem, že v žiadnej krajine sa kultúrne problémy nedajú vyriešiť dobrou vôľou jednotlivca, ani malou skupinou ľudí, dokonca ani väčšou skupinou, pretože nikto nie je majiteľom pravdy.

Najdôležitejšie je nájsť cestu von z bludného kruhu. Uzavretý sprostredkovateľ, ktorý postupuje bez toho, aby cítil potrebu klásť otázky sebe a iným, čestne si priznávajúc neznalosť v takých základných veciach ako výber a interpretácia umeleckej tvorby, (myslím tým učiteľov, rodičov, vydavateľov, atď.) pôsobí aj na budúcich sprostredkovateľov v prospech pasívneho spôsobu života, bez zvedavosti a potreby klásť si otázky.

Len celková zmena prístupu môže napomôcť k tomu, aby kvalitné ilustrácie boli prístupné každému.

Maria José Sottomayor



Frederic Clément

Francúzsko

**C**hcel by som sa pozastaviť nad tichom, ktoré predchádza dlhému prívalu mojich slov a povedať: vetu José Luisa Borgésa, ktorú uvádzam systematicky na úvod všetkých mojich zápiskov, poznámok a útržkov:

"Robím moje umenie s vážnosťou dieťaťa, ktoré sa hrá"...

Tí, ktorí sa stretli s mojou prácou pochybujú, že budem rozprávať o slove "trh", ktorému absolutne nerozumiem, alebo ktoré rozumiem len vtedy, ak idem kúpiť modré citróny, zelené myši, zázračné zrkadlá, škovránky, nie -

Nie, cítim pokušenie hovoriť o slove, ktoré mi je drahé:

je to slovo darček.

Slovo darček, ktoré je kľúčom celej mojej tvorby -

Pretože na začiatku, keď dostanem chuť, nápad na knihu, alebo aj na jediný obrázok - viem, že je to aby som ho daroval... vždy -

Darúvam priateľke, láske,

darúvam mojej dcérke (moja budúca kniha je pre ňu...)

Darúvam tej, ktorá ťahá vláčik na kolieskach

tomu, čo umýva výklady, čo vypletá stoličky, alebo ešte darúvam knihomoľovi -

Jemne nanášam na lesklý papier alebo na zamatový papier všetko - všetko čo mám v hlave, všetko čo som dostal od priateľky, od mojej dcérky, od prechádzajúcej povedľa, od malého chlapca, ktorý ťahá vláčik na kolieskach, od umývača výkladov, od vypletača stoličiek, alebo od knihomoľa -

Dávam, alebo skôr:

Vraciam všetko čo som dostal - všetky zázraky, s ktorými som sa stretol, čo som ukradol, čo som ...zjedol očami ako veľký maškrtník zázrakov:

zázraky každého dňa: úsmev zachytený v letku na nábreží Paríža  
- zázrak otlačku motýľa na končekoch mojich prstov -  
- zázrak výkriku červeného od zlosti napísaného na starom zele-  
nom múre vo Varšave...  
- zázrak vetra, veľkého rozpravača príbehov, ktorý šumí v koná-  
roch topoľov v mojom rodnom kraji (zlá fotokópia, koniec vety je  
odstrihnutý)  
- alebo zázrak hlbokého výstrihu na obraze Vatheaua alebo bozk  
na obraze Klimta (ktorý som práve obdivoval vo Viedni) milióny  
zázrakov vokol...

A ja beriem...

zmocňujem sa, dávam si do vrecka,

uchovávam si

v mojej lebke, na mojich plátnach, v mojich šuplíčkoch na príbe-  
hy... zbieram kúsky zázrakov ako straka...

a potom...

a potom, keď chuť stúpa

keď chcem povedať, najskôr...

sa zavriem,

zostúpim do mojich podzemných žalárov

do môjho semeniska obrazov...

Trvá to týždne, mesiace, niekedy aj roky (Rilke a vypredaná kni-  
hy)...

...koľko času a a času ná vystrihnutie, vytriedenie, maľovanie,  
použitie, vyleštenie, znovunamaľovanie, na... zoradenie všetkých  
tých úlomkov zázrakov (ktoré by sa mohli podobať tým odbleskom  
skla nájdeneho na pláži, vylešteného, transformovaného morom)...

zoradenie všetkých tých nájdenej vecí na vlákno strany, dobrá  
práca mága, žongléra, zlatníka:

uchovať v rovnováhe

všetky šperky čistých emócií

usporiadať, zoradiť, vystavať všetky poklady, zlepíť bok po boku  
všetky tie črepy života:

koláž - majstrovanie -

zoradenie strany, réžia,

réžia a danie do života -

Dať - Dobrú chuť - Najmä

To je ten darček - To je ...tá kytica

Robiť knihy až na kožu -

Vždy - to je ten darček, ktorý zasúva medzi dva kusy

kartónu, na stránky mojich kníh... darček -

a potom...

...a potom postupom času, postupom titulov, keď sa životopis predĺži,

rozšíri, ďalší darček to je...nevera

áno, moja nevera mojím obrázkom,

jednému "štýlu"...

Ano, byť neverný - zobrať na seba riziko nevery čitateľovi -

Darovať priateľovi, láske, dcérke Alys, darovať prechádzajúcej povedľa, čističovi výkladov, vypletačovi stoličiek, malému ťahačovi vláčika, knihomoľovi -

darovať to čo rozbíjam -

čo lámam vo mne -

darovať moje pochybnosti, moje váhania,

moju slabosť povrazolezca -

ponúknuť moje boje, moju zaťatosť

zostať citlivou značkou

úprimnou značkou -

mať stále otvorené oči,

prekvapené a nadšené

aby som prekvapoval -

citlivá značka a vždy...

odkrývať

a nie zakrývať (slovná hračka:réveler - répeter)

Najmä -  
Najmä byť v strehu a nenechať sa premeniť na  
kopírku ako trh, marketing - marketing -  
Mister Marketing by chcel, mohol